

DOI: 10.32347/2076-815x.2025.90.153-168

УДК 911.375

к.арх. Швець Є.В.,

yevheniiashvets@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2469-9622,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ФЕНОМЕН МІСТАТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Місто розглядається як унікальний феномен, що формується під впливом складних мультикультурних процесів. Особлива увага приділена історичній еволюції міських утворень, що є особливо актуальним у контексті сучасної глобалізації та зростаючої динаміки культурного обміну. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, який дозволяє комплексно аналізувати природу міста через призму філософського, історичного, соціологічного та урбаністичного підходів.

Залучено філософські ідеї таких мислителів, як А. Фарабі, Платон, І. Арабі, Емір Абделькадер, що дозволяє розглянути місто як простір духовного розвитку. Історичний аналіз спирається на праці таких відомих теоретиків як І. Халдун, Г. Чайлд, О. Шпенглер, А. Кребер, Ш. Іто, Е. Босуорт, Ф. Бегбі, М. Мелко, Р. Уескот, Д. Уілкінсон, Л. Мамфорд, Ф. Бродель, Л. Февр, Є. Ляпін, М. Анциферов, І. Гревс, Л. Коган, Я. Моріс, Ю. Н. Харарі, що дає змогу простежити еволюцію міст у історико-цивілізаційному контексті. Соціологічний підхід, представлений працями М. Вебера, А. Лефевра, Р. Сеннетта, М. Л. Пратт, Х. К. Бгабги, А. Аміна, які акцентують на соціальній структурі, механізмах взаємодії мешканців і символічному значенні міського простору. Урбаністичний вимір розкрито через дослідження Я. Гела, П. Геддеса та Й. Португалі, які безпосередньо впроваджували свої теоретичні дослідження у практику містобудування. Теоретичним підґрунтям роботи є цивілізаційний підхід, що дає змогу розглядати міста як метрополії локальних цивілізацій. У статті проаналізовано праці близько тридцяти провідних мислителів минулого і сучасності, що забезпечило більш цілісне розуміння феномену міста в історичній перспективі. Робота набуває особливої значущості у світлі сучасних міжнародних ініціатив, спрямованих на підтримку мультикультурності, збереження культурної спадщини та формування міжкультурного діалогу у глобалізованому світі. У заключній частині статті представлено порівняльну таблицю, яка узагальнює підходи провідних авторів до трактування понять 'місто' та 'цивілізація' (таблиця 1).

Ключові слова: місто; уявлення про місто; цивілізація; мультикультурне місто; цивілізаційний історичний підхід; міське суспільство; феномен міста; міський простір.

Актуальність і постановка проблеми. Упродовж історії людства місто відігравало ключову роль не лише як місце проживання, а і як каталізатор соціального, культурного, економічного та політичного розвитку, виступаючи епіцентром цивілізаційних процесів і культурних взаємодій. Сучасна наукова думка дедалі більше звертається до розуміння міста як культурно-історичного утворення, що формується під впливом складних мультикультурних процесів. Актуальність даного дослідження зумовлена недостатнім вивченням закономірностей взаємозв'язку середовища та еволюції історичних міст під впливом багатокультурних чинників, а також потребою розробки ефективних методів планувального регулювання.

Дана стаття ґрунтується на аналізі праць близько тридцяти визначних теоретиків минулого і сучасності, які зробили значний внесок у теоретичне розуміння міста й цивілізації. На основі змістовного аналізу їхніх праць запропоновано низку підходів до вивчення цієї теми: філософський, історичний, соціальний та урбаністичний. Слід зауважити, що межі між підходами часто розмиті: значна частина дослідників поєднує у своїх працях елементи історичного, соціологічного та філософського аналізу, що свідчить про міждисциплінарний характер вивчення міста, та водночас підкреслює складність і багатовимірність цього феномену.

Переважна більшість дослідників, обраних автором для цього аналізу, є послідовниками цивілізаційного історичного підходу, та розглядає місто як невід'ємний елемент у процесі становлення та розвитку цивілізацій. Автор трактує цивілізаційний підхід як історичний підхід до дійсності, що базується на концепції поділу світової історії на періоди існування локальних цивілізацій, що носять самодостатній характер і мають самостійну динаміку циклів та стадій “життєвого шляху”, і формують загальне бачення історичного минулого, теперішнього та майбутнього [1]. Саме цей підхід обрано методологічною основою для наукових досліджень автора, в яких зроблено спробу дослідити мультикультурні міста як метрополії різних цивілізацій.

У сучасному світі міста виступають ключовими просторами розвитку цивілізацій, де відбувається активний культурний обмін, взаємодія різноманітних спільнот і формування нових моделей соціальної організації. Зростаюча глобалізація, міграційні процеси та технологічні зміни підсилюють мультикультурність міст і визначають необхідність комплексного осмислення їх ролі в цивілізаційному розвитку. Ця тема отримує значне міжнародне визнання, що підтверджується рядом сучасних глобальних ініціатив і форумів. Зокрема, у 2025 році відбудеться Всесвітня конференція ЮНЕСКО MONDIACULT, присвячена культурній політиці та сталому розвитку, де акцентуватиметься

увага на мультикультурності міст як основі культурного діалогу і розвитку цивілізації. 12-й Всесвітній форум з урбаністики (WUF12) також висвітлює значення культури та інклюзивних просторів для сталого розвитку міського середовища. Проблематика мультикультурності та цивілізаційного співіснування також є ключовою темою 10-го Всесвітнього форуму Альянсу цивілізацій ООН (UNAOC), який спрямований на зміцнення міжкультурного діалогу і порозуміння у глобалізованому світі. Врахування цих міжнародних трендів підкреслює актуальність дослідження міста як мультикультурного феномену.

Метою публікації є: виявлення й аналіз різних підходів до осмислення ролі міста у формуванні цивілізації (зокрема і локальних цивілізацій) на основі праць визначних теоретиків, а також встановлення взаємозв'язку між розвитком міст і еволюцією цивілізаційних процесів.

Основна частина. Місто є унікальним феноменом. Воно знаходиться в постійній динаміці формування, функціонування і розвитку, втілюючи в собі риси різних цивілізацій та сліди усіх історичних подій. З плином часу міста завжди змінюють свої обличчя. Вони постійно і досить чітко відображають, фіксують та ідентифікують у своєму середовищі всі цивілізаційні зміни. Міста і цивілізації мають не тільки спільну природу, а й історію, через їх постійну та тісну взаємодію. Після переходу людей з епохи первісного суспільства на наступну стадію цивілізації, суспільство поступово почало ділитися на групи в яких взаємодія та взаємовідносини стали відігравати найважливіше значення. Міста як поселення нового типу почали з'являтися саме через виникнення необхідності серед деяких членів суспільства знаходитися в постійній близькості один від одного.

Філософський підхід. Видатний філософ (“Арістотель сходу”) *Аль Фарабі* (870–951) у трактаті “Про добродієсний град” зазначав : “Найбільше благо і досконалість можуть бути досягнуті в першу чергу містом, але ніяк не суспільством що стоїть на нижчому щаблі досконалості”. У своїх трактатах він розвиває вчення про ідеальне суспільство головним у якому є правитель-філософ, наділений також функціями духовного керівника (імама). Такий мудрий правитель як філософ пізнає основи, що керують природним і людським світом, а як імам він передає істини людям у формі ідеальної релігії. Аль Фарабі також розробляв проєкт ідеального суспільства — міста-держави [2]. Він класифікував суспільства на великі (об'єднання всіх людей, народів, що населяють землю), середні (спільнота певного народу або навіть цивілізації) та малі (об'єднання людей в окремі міста).

Концепція Аль Фарабі перегукується з поглядами *Платона* (424 — 348 до н. е.) про благо як вищого ступеня в ієрархії буття та ідеальний світоустрій

(“єдине у платонізмі”). Філософ описує ідеальну державу як таку, де кожен громадянин виконує свою функцію відповідно до своїх здібностей, а правлять нею найрозумніші та найдобродійніші. У контексті філософії Платона, поліс — це не просто місто (або держава), а складна, самоврядна спільнота, яка охоплює не лише територіальну, але й політичну, соціальну та культурну організацію.

Ібн Арабі (1165–1240), один із найвидатніших суфійських філософів, бачив місто як символічний мікрокосм, що відображає Божественну структуру буття, де справжня цивілізація полягає не в матеріальному розвитку, а в духовному вдосконаленні людини та суспільства. Він описував Мекку як центр духовного світу, місце зосередження Божественного світла, і вірив, що присутність праведників підтримує місто духовно, а їхня відсутність може призвести до занепаду[3]. Подібну думку поділяв і *емір Абделькадер* (1808–1883), національний герой АНДР, полководець, богослов, вчений, який вважав, що місто є відображенням духовного стану суспільства, і що справжня цивілізація неможлива без моралі, навіть за наявності технічного прогресу. Абделькадер цінував науку, але виступав проти колоніалізму і духовної деградації, наголошуючи на важливості мультикультурності та міжрелігійної поваги. Він вважав, що цивілізація — це шлях до Бога, де поєднуються знання, справедливість і очищення душі, що збігається з ідеями Ібн Арабі про духовне вдосконалення. Обидва мислителі підкреслювали, що досконала людина, яка втілює Божі якості, може вести суспільство до справжнього духовного розвитку. Таким чином, їхні погляди утворюють єдину концепцію, де місто і цивілізація тісно пов'язані з духовністю і моральними цінностями. Вони нагадують, що без духовної основи навіть матеріальний прогрес не здатен зберегти суспільство від занепаду [3].

Історичний підхід. Розуміння сутності міста можна знайти ще у відомому творі “Муккадима” *Ібн Халдуна* (1332-1406) [4], що розглядається сучасними мислителями як перша робота стосовно історії, культури, демографії та соціології. Історик минулого серед комплексу соціоувтворюючих факторів цивілізації виділив накопичення коштів на існування, відділення міста, поділ праці, обмін, майно тощо. Ібн Халдун зазначає, що людське об'єднання є необхідним, а людина є “міською” за її природою, тобто вона не може обійтися без такого об'єднання як “місто”. Історик аналізував прилеглі до міста території та торгові шляхи й державу як цивілізаційні компоненти організації суспільства, вбачаючи у них механізм подолання первісності як стану роздробленості, локальності та підпорядкування людини природі [4]. Цікавим є те що саме Ісламська цивілізація вперше обґрунтувала необхідність створення міста спочатку як певного замкненого утворення. Та навіть арабське слово “медина” (араб. “місто”) семантично пов'язане зі словом “маданійят” (“культура”) та

“тамаддун” (“цивілізація”)[1].

Взагалі міське суспільство у багатьох словниках та дефініціях є ознакою цивілізаційного рівня. А сам семантичний відтінок слова “цивілізація”, яке походить від *civilis*, тобто “міський” і “громадський” прямо вказує на приналежність цивілізації до міст. *Г. Чайлд* (1892–1957) вбачав цивілізацію насамперед як міське суспільство і ввів поняття “урбаністична революція” для позначення певного періоду становлення первісних цивілізацій в історії людства [1]. Після цього терміни “цивілізація” та “міське суспільство” часто ототожнюються. Японський дослідник *Ш. Іто* також стверджує, що цивілізація з'являється тільки після міської революції, яка створила міста-держави, правову систему, соціальну стратифікацію і писемність [1]. Невипадково *О. Шпенглер* (1880–1936) саме у містах бачив найбільш завершене втілення цивілізації. На його думку, світова історія — це історія саме міської людини [5]. На думку філософа всі великі культури, це культури міські, і їх зовнішні форми такі як: держава, наука, мистецтво, політика і релігія спочивають на єдиному феномені — місті.

Місто відрізняється від села не великою кількістю його жителів. Різниця саме в тому що жителі міст є міськими, тобто ведуть особливий міський спосіб життя. На думку *Є. Ляпіна* (1914–2005) сенс існування міста у тому, що міське життя дозволяє здійснювати постійні контакти між членами різних ланок соціальної арматури та між членами нижнього прошарку. Вагоме значення відіграє виділення головного міста — столиці, місця перебування верховного правителя і його близького оточення. Зазвичай столиці держав грають роль провідних елементів в розвитку цивілізації [1]. На ранній стадії цивілізації однією з особливостей міста є оборонні споруди, що обмежують його від оточуючої місцевості. Прагнення до зменшення коштів на оборонні споруди навколо міста, призводить до підвищення щільності його населення, що полегшує контакти між жителями міста. Головні міста завжди входять в метрополію цивілізації чи утворюють окремі міста-цивілізації як окремі метрополії. За концепцією *Є. Ляпіна* при подальшому розвитку цивілізації в межах однієї держави можуть виникнути декілька міст-метрополій між якими виникають певні відносини [1].

Левіс Мамфорд (1895–1990), американський історик, соціолог і філософ, вважав, що міста — це «географічна проєкція цивілізації», тобто вони відображають цінності, рівень технологій і соціальну структуру свого часу. Він розглядав виникнення міста як “урбаністичної революції”, яка призвела до концентрації та диференціації функцій, які раніше були розподілені між різними місцями. Мамфорд розглядав місто як складний організм, що складається з різних елементів та функцій. Він підкреслював, що місто не є

просто сукупністю будівель та інфраструктури, але й місцем, де відбуваються соціальні, культурні та економічні процеси [6].

М. Анциферов (1889–1958) у своєму творі «Шляхи вивчення міста як соціального організму» наголошував на тому, що саме місто дає нам найбільш виразний образ культури свого часу. На його думку, міста вбирають в себе всю історію пов'язаних з ними країн та саме в них зливається все що накопичене століттями. Вчений наголошує на тому, що саме через пізнання історичного минулого міста ми краще починаємо розрізняти перспективи його майбутнього і легше знаходити шлях до нього [1]. *І. Гревс* (1860–1941) вважав міста «охоронцями культури, і вищими показниками цивілізованості», в них відбувається згущення культурних процесів та насичення їх результатів. Він був переконаний у тому що якщо вивчати біографію міста як своєрідної колективної особистості це дасть конкретизовану частину біографії даної країни та народу [1]. За *Л. Коганом* (1923–1997) механізми міської культури визначають цілісність міст. А результатом цього є постійне розгортання міських процесів, що поширюють та постійно оновлюють ареали культурного міського середовища [1].

Історики школи “Анналів” надають велике значення містам як найважливішому фактору розвитку та ускладнення цивілізації. Один з засновників цієї школи *Л. Февр* (1878–1956) стверджував що цивілізації складаються з племен, груп, націй, частин чи цілих континентів, окремих міст тощо [1]. Відомий представник школи “Анналів” *Ф. Бродель* (1902–1985) саме місту відводить головну роль у становленні цивілізації. Він стверджує, що міста множаться тільки на рівні цивілізацій і цей процес неможливий на рівні субкультур [1]. Слідуючи цій традиції, дослідник *Ф. Бегбі* також визначає цивілізацію як культуру, пов'язану з містами [7]. На думку *Р. Уескота* для того, щоб вважатися цивілізацією, культура повинна мати міста [1]. За *М. Мелко* цивілізації відзначаються наявністю міст, центрального уряду, писемності або якого-небудь іншого методу ведення довгострокового обліку [1]. *Е. Босуорт* вважає, що цивілізація досягнувши критичного рівня складності, стає автономною від міст, народів, і імперій, які входять в її склад [7]. За *А. Кребером* існує “сверхстиль” або стиль цивілізації, що виражається у домінуючих формах мистецтва, особливо у тих які мають масовий та монументальний характер, як наприклад, архітектура міст [8].

Сучасний вчений *Д. Уілкінсон* також припускає, що цивілізація — це міське суспільство з численністю населення не менш ніж 10 000 осіб, які мають постійну прив'язку до місцевості. Тим не менш сам Уілкінсон констатує необхідність розглянути соціополітичні ареали, які створюються сіткою відносин між групою міст. В такій сітці відносин так чи інакше головною стає

держава. У такому вигляді цивілізація виступає як якість чи властивість, що відділяє місто від навколишнього середовища та не цивілізаційних суспільств, а можливо тою чи іншою мірою підкорюючи їх до себе [7].

Ян Морріс, історик і археолог, який вивчає довготривалу історію людських цивілізацій через призму соціального розвитку, технологій і міст, вважає, що міста є ключовими центрами економіки, політики та культури, де накопичуються технології та ідеї. Вони стимулюють соціальний розвиток, зростання складності суспільства та розвиток інфраструктури й адміністрації. Успіх міст залежить від їхнього географічного розташування і доступу до ресурсів, особливо на важливих торгових шляхах. Морріс підкреслює, що цивілізації — це мережі скоординований міст і регіонів, які обмінюються культурою, товарами й знаннями. Він досліджує довгострокові тренди цивілізацій і пояснює, чому Захід сьогодні займає панівне положення. Його книга «Чому Захід поки що править» аналізує ці процеси через соціальні індекси [9].

За *Ювал Ной Харарі* (відомий сучасний історик, футуролог), міста виникли внаслідок аграрної революції, коли люди осіли, накопичували запаси й створили умови для ієрархій і управління [10]. Харарі стверджує, що цивілізації будуються не лише на економіці чи силі, а й на “уявних конструкціях” — спільних міфах, віруваннях у гроші, закони, Бога чи націю. Саме ці уявні реальності дозволяють тисячам незнайомців співпрацювати у великих містах. Міста стають центрами релігії, влади, торгівлі та цивілізаційної ідентичності. Водночас Харарі підкреслює темний бік цивілізацій: рабство, війни, соціальну нерівність. Цивілізація — це водночас і культурна велич, і інструмент контролю. У ХХІ столітті міста перетворюються на вузли глобальної мережі, втрачаючи традиційні наративи. Майбутнє, на його думку, може принести нову — цифрову цивілізацію, де “місто” означає щось більше, ніж просто місце на мапі.

Соціологічний підхід. *Макс Вебер* (1864–1920) вважав, що місто є яскравим прикладом побудови соціального простору, яке стимулювало нові ідеї, культуру та структури управління. У своїй роботі «Історія господарства: місто» він стверджує, що утворення міст спричиняли поступову зміну і ускладнення соціальної структури та накопичення культурних зразків і моделей поведінки. Це в свою чергу актуалізувало вироблення нових механізмів соціокультурної інтеграції у міському просторі. Місто являло собою предметно-територіальну форму інтеграції нових соціальних структур і комунікативний простір зовсім нового типу. Характерними рисами міського простору були: соціокультурна гетерогенність, прагнення до різноманітності та інновацій, поява особистісного виміру простору [11, 20].

Анрі Лефевр (1901–1991) у своєму творі «Право на місто» наголошує, що мешканці мають не лише жити в місті, а й активно впливати на його розвиток. Він бачить місто як серце цивілізації — простір людської взаємодії, який руйнується під тиском функціонального зонування. Лефевр критикує урбанізацію без урбанізму — глобальне розширення міст без справжнього міського життя. Він критикував втрату сутності міст: ритм міського життя, поєднання функцій, вуличну культуру, публічний простір. Місто, на його думку, є ареною класової боротьби та простір використовується як “інструмент влади”, але водночас може бути “засобом спротиву” [12].

Річард Сеннетт розглядає місто як складну соціальну тканину, де відбуваються взаємодії між людьми. Він підкреслює, що міста формують соціальні норми, культурні відмінності та політичні процеси. Для Сеннетта важливо, щоб міста підтримували культурний плюралізм і співіснування різних соціальних груп. Він звертає увагу на проблеми сучасних міст, такі як соціальна ізоляція та втрата громадських просторів. Сеннетт критикує надмірний контроль і гомогенізацію міського середовища (процес приведення до міської однорідності, коли різні частини міста стають більш схожими одна на одну). Економічні зміни, на його думку, тісно пов’язані з міською культурою і соціальною організацією. Місто він вважає лабораторією цивілізації, де можна досліджувати форми співжиття і конфлікти. Таким чином, саме у міському середовищі відбувається розвиток цивілізаційних процесів [13].

Мері Луїза Пратт — американська літературознавиця, культурна теоретикня та професорка, відома своєю працею в галузях постколоніальних студій. У статті "Мистецтво контактної зони" (1991) вона запровадила поняття “контактної зони” — соціального простору, де культури зустрічаються в умовах нерівності, що стало ключовим у постколоніальному аналізі [14]. Хоч Пратт безпосередньо не аналізує міста, її концепція була адаптована для розуміння мультикультурних урбаністичних просторів як арен міжкультурної взаємодії та боротьби. Міста, особливо постколоніальні, розглядаються як “контактні зони”, у яких формуються гібридні ідентичності, а локальні спільноти переосмислюють глобальні й імперські наративи. Вона також аналізує “автоетнографію” — засоби в яких підпорядковані культури відповідають домінантним через власні дискурси, що має значення для вивчення міських культурних практик. Її ідеї стали важливими для дослідників, які вивчають міста як місця динамічної культурної взаємодії, конфлікту та трансформації.

Хомі К. Бгабга — теоретик постколоніалізму, професор гуманітарних наук, знаний за праці у сфері культури, літератури й мультикультурності. У книзі "Розташування культури" (1994) він вводить поняття "третій простір", де відбувається творче культурне змішування [15]. Цей простір не є просто сумою

культур, а породжує нові ідентичності через міжкультурний діалог. Ключовим поняттям є «гібридність», яка описує напружену, але продуктивну культурну взаємодію. Ідентичності колонізаторів і колонізованих значно нестабільні, роздроблені й гібридні. Бгабга стверджує, що локальні цивілізації не зникають, а переосмислюються у глобалізованих міських контекстах. Мультикультурність у місті — це не тільки мирне співіснування, а й динамічний процес переговорів і трансформацій. Його ідеї важливі для містобудування, оскільки пояснюють, як міста впливають на ідентичність мігрантів.

Британський соціальний географ *Еш Амін* розглядає мультикультурність міст як процес щоденної взаємодії, а не фіксовану ідентичність. У праці "Етнічна приналежність та мультикультурне місто: життя в різноманітності" він підкреслює, що мультикультурні міста формуються через спільну участь у повсякденному житті — на роботі, в транспорті, у школах [16]. Він критикує поверховий мультикультуралізм, який ігнорує соціальні нерівності та ізоляцію спільнот. Разом з Найджелом Тріфтом Амін описує міста як простори взаємозалежності, де важливими є матеріальні умови співіснування. Міста, на його думку, мають розвиватися на основі довіри, інклюзії та взаємоповаги, а не культурних стереотипах. Такий підхід дозволяє бачити міста як локальні форми культурного співіснування де цивілізаційність — це жива практика спільного життя. Міське життя постає як результат взаємодії людей, інфраструктур, технологій та символів, які формують соціальні можливості та розподіляють ресурси. У цьому контексті мультикультурне місто стає політичним простором для інклюзивного управління та спільної відповідальності.

Урбаністичний підхід. *Патрік Геддес* (1854–1932), шотландський містобудівник і соціолог розглядав місто як живий організм, що постійно розвивається. Він підкреслював тісний зв'язок між людиною, природою і містом, вважаючи їх єдиним цілим. Геддес запропонував концепцію регіонального планування, яка враховує природні ресурси, історію і культуру місцевості. Він наголошував на важливості детального вивчення географії, історії та соціальних умов перед плануванням міста. Для Геддеса розвиток міста був тісно пов'язаний із культурою та освітою, які допомагають людям усвідомити своє місце у світі. Таким чином, місто він бачив як комплексний організм де взаємодіють соціальні, культурні й екологічні фактори. Його увага до регіонального контексту, історичної пам'яті та культурної еволюції дозволяє інтерпретувати місто, середовищем в якому локальні цивілізації не лише відтворюються, але й розвиваються. Такий підхід особливо продуктивний для аналізу мультикультурних міст як арени співіснування і трансформації різних цивілізаційних кодів [17].

Ян Гел, данський архітектор і урбаніст вважає, що міста мають бути

створені передусім для людей, щоб забезпечити комфортне і живе середовище для життя та спілкування. За Гелом, цивілізація проявляється через якість міського простору, який повинен бути безпечним, дружнім і сприяти соціальним зв'язкам. Він наголошує на важливості громадських просторів — вулиць, площ і парків, які формують культуру міського життя. Хоча Гейл не використовує термін “мультикультурне місто”, його увага до соціальної взаємодії в місті дозволяє трактувати його підхід як спосіб підтримки культурного різноманіття. Він наголошує, що якісне міське середовище сприяє взаєморозумінню між різними групами населення. Ян Гел підтримував ідею поступового розвитку міст через «малі кроки», які роблять міське середовище більш зручним і функціональним. Міста, на думку Гела, є живими організмами, де цивілізація проявляється у взаємодії людей і простору. Таким чином, міста і цивілізації нерозривно пов'язані, і їхній розвиток залежить від того, наскільки місто орієнтоване на потреби своїх мешканців [18].

Йуваль Португалі, архітектор, дослідник міського середовища та автор концепцій самоорганізації в містобудуванні, розглядає міста як “самоорганізовані системи” [19]. Їхній розвиток не є результатом централізованого планування, а виникає з нелінійної взаємодії між людьми, просторами, подіями та інформацією. Автор спирається на теорію синергетики, теорію складності та агентного моделювання. Міста для нього — це матеріальні структури, у яких втілюється цивілізація. Особливо це помітно в мультикультурних містах, де різноманітність етнічних, мовних і культурних груп створює унікальні соціальні ландшафти. У таких містах самоорганізація набуває особливої глибини, адже саме міжкультурна взаємодія стимулює інновації та еволюцію міського простору.

Таблиця 1.

Зв'язок категорій «цивілізація» та «місто»

Автори	«Цивілізація» і «місто»
1	2
<i>Філософський підхід</i>	
А. Фарабі	Вчення про ідеальну <i>цивілізацію</i> («добродійне місто»), головним у якому є правитель-філософ, наділений функціями духовного керівника (імама) [2].
Платон	Поліс — це не просто <i>місто</i> (або держава), а складна, самоврядна, спільнота, яка охоплює не лише територіальну, але й політичну, соціальну та культурну організацію [1].
І. Арабі, Емір Абделькадер	<i>Місто</i> як символічний мікрокосм, що відображає Божественну структуру буття, де справжня <i>цивілізація</i> полягає не в матеріальному розвитку, а в духовному вдосконаленні людини та суспільства [3].

1	2
<i>Історичний підхід</i>	
І. Халдун	<i>Міста</i> , прилеглі до нього території та торгові шляхи, і держава як <i>цивілізаційні</i> компоненти організації суспільства. Автор вбачав у них механізм подолання первісності як стану роздробленості, локальності та підпорядкування людини природі [4].
Г. Чайлд	<i>Цивілізація</i> — міське суспільство. Урбаністична революція, безпосередньо пов'язана з виникненням <i>міст, цивілізацій</i> [1].
О.Шпенглер	В <i>містах</i> можна побачити найбільш завершене втілення <i>цивілізації</i> [5].
А. Кребер	Існує “сверхстиль” або стиль <i>цивілізації</i> , що виражається у панівних формах мистецтва, особливо у тих які мають масовий та монументальний характер, як наприклад, архітектура <i>міст</i> [8].
Ш. Іто	<i>Цивілізація</i> з'являється тільки після <i>міської</i> революції, яка створила <i>міста</i> — держави, правову систему, соціальну стратифікацію і писемність [1].
Е. Босуорт	<i>Цивілізація</i> досягнувши критичного рівня складності, стає автономною від <i>міст, народів, і імперій</i> , які входять в її склад [7].
Ф. Бегбі	<i>Цивілізація</i> як культура пов'язана з <i>містами</i> [7].
М. Мелко	<i>Цивілізації</i> відзначаються наявністю <i>міст, центрального уряду, писемності</i> або якого-небудь іншого методу ведення довгострокового обліку [1].
Р. Уескот	Для того, щоб вважатися <i>цивілізацією</i> , культура повинна мати <i>міста</i> [1].
Д. Уілкінсон	<i>Цивілізація</i> — це <i>міське суспільство</i> з чисельністю населення не менше 10 000 осіб, що мають постійну прив'язку до місцевості [7].
Л. Мамфорд	<i>Міста</i> — це «географічна проєкція <i>цивілізації</i> », тобто вони відображають цінності, рівень технологій і соціальну структуру свого часу; органічні елементи <i>цивілізації</i> , інструмент колективної пам'яті та уяви [6].
Ф. Бродель	<i>Міста</i> як найважливіший фактор розвитку і ускладнення <i>цивілізації</i> [1].
Л. Февр	<i>Цивілізації</i> складаються з племен, груп, націй, частин чи цілих континентів, окремих <i>міст</i> тощо [1].
Є. Ляпін	<i>Міста</i> як особлива форма поселення пов'язана з розвитком спеціальних відносин між членами суспільства. Вони виникають, існують та грають певну роль на всіх стадіях життя <i>цивілізації</i> [1].
М. Анциферов	<i>Місто</i> дає нам найбільш виразний образ культури свого часу [1].
І. Гревс	<i>Міста</i> — охоронці культури, і вищі показники <i>цивілізованості</i> , в них відбувається згущення культурних процесів та насичення їх результатів [1].
Л. Коган	Механізми міської культури визначають цілісність <i>міст</i> . А результатом цього є постійне розгортання міських процесів, що поширюють та постійно оновлюють ареали культурного міського середовища [1].
Я. Моріс	<i>Міста</i> є ключовими центрами економіки, політики та культури, де накопичуються технології та ідеї; стимулюють соціальний розвиток, зростання складності суспільства та розвиток інфраструктури й адміністрації. Успіх <i>міст</i> залежить від їхнього географічного розташування і доступу до ресурсів, особливо на важливих торгових шляхах. <i>Цивілізації</i> — це мережі скоординований <i>міст і регіонів</i> , які обмінюються культурою, товарами й знаннями [9].

1	2
Ю.Н. Харарі	<i>Міста</i> виникли внаслідок аграрної революції, коли люди осіли, накопичували запаси й створили умови для ієрархій і управління. <i>Цивілізації</i> будуються не лише на економіці чи силі, а й на “уявних конструкціях” — спільних міфах, віруваннях у гроші, закони, Бога чи націю [10].
<i>Соціологічний підхід</i>	
М. Вебер	<i>Місто</i> — це особливий спосіб життя, обумовлений ціннісно-світоглядними намірами людей. <i>Древні міські поселення</i> трансформувалися в європейські міста в результаті зміни ціннісно-світоглядних орієнтацій людей, появи нового типу культури — західної, раціональної (<i>західного суспільства-цивілізації</i>) [11].
А. Лефевр	<i>Місто</i> як серце <i>цивілізації</i> — простір людської взаємодії, який руйнується під тиском функціонального зонування; арена класової боротьби та міський простір використовується як “інструмент влади”, але водночас може бути “засобом спротиву” [12].
Р. Сеннетт	<i>Місто</i> як складна соціальна тканина, де відбуваються взаємодії між людьми; лабораторія <i>цивілізації</i> , де можна досліджувати форми співжиття і конфлікти. <i>Міста</i> формують соціальні норми, культурні відмінності та політичні процеси [13].
М. Л. Пратт	<i>Міста</i> , особливо постколоніальні, розглядаються як “контактні зони”, в яких формуються гібридні ідентичності, а локальні спільноти переосмислюють глобальні й імперські наративи [14].
Х. К. Бгабга	Локальні <i>цивілізації</i> не зникають, а переосмислюються у глобалізованих <i>міських</i> контекстах. Мультикультурність у <i>місті</i> — це не тільки мирне співіснування, а й динамічний процес переговорів і трансформацій [15].
А. Амін	<i>Міста</i> як простори взаємозалежності, де важливими є матеріальні умови співіснування; мають розвиватися на основі довіри, інклюзії та взаємоповаги, а не культурних стереотипах; локальні форми культурного співбуття, де <i>цивілізаційність</i> — це жива практика спільного життя [16].
<i>Урбаністичний підхід</i>	
Я. Гел	<i>Міста</i> є живими організмами, де <i>цивілізація</i> проявляється у взаємодії людей і простору. Таким чином, <i>міста</i> і <i>цивілізації</i> нерозривно пов’язані, і їхній розвиток залежить від того, наскільки місто орієнтоване на потреби своїх мешканців [18].
П. Геддес	<i>Місто</i> як живий організм, що постійно розвивається, де взаємодіють соціальні, культурні й екологічні фактори. Розвиток міста тісно пов’язаний із культурою та освітою, які допомагають людям усвідомити своє місце у світі [17].
Й. Португалі	<i>Міста</i> як “самоорганізовані системи”, їхній розвиток не є результатом централізованого планування, а виникає з нелінійної взаємодії між людьми, просторами, подіями та інформацією; це матеріальні структури, у яких втілюється <i>цивілізація</i> [19].

Висновок: Історичний розвиток міст тісно пов’язаний зі становленням і еволюцією цивілізації, адже вони взаємно формують одне одного. Місто має глибинну мультикультурну сутність як метрополія — цивілізаційно-ідентифікований ландшафтний ареал розселення, та являє собою синтез

природних, соціумальних, техногенних компонентів, що забезпечує хід міських базових процесів формування, розвитку, функціонування, відтворення регіонів, міст і поселень. Тісний зв'язок між містом та цивілізацією, їх спільна історія та неперервна взаємна ідентифікація дає нам право говорити про існування певного цивілізаційного інструментарію (гармонії, логіки, граматики) зародження, існування та відтворення міст як ландшафтного цілого. Такий інструментарій реалізує інформаційно-логічні завдання композиційного механізму втілення мультикультурної моделі майбутнього феномену розселення, що діє на принципах гармонічної єдності й динамічного різноманіття міського ландшафту.

Список літератури:

1. Швець Є.В. Науково-методичні засади формування мультикультурного міського середовища (на прикладі країн Середземноморського регіону). Дис. ... канд. архітектури: 18.00.01, КНУБА. Київ. 2019. 311 с.
2. Halilović A. Authority in Farabi's utopia (Virtuous city). ARHE XX, 39, 2023. P. 331-349. DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2023.39.331-349>
3. Kiser J.W. Commander of the Faithful: The Life and Times of Emir Abd el-Kader. Monkfish Book Publishing: 2010. 400 p.
4. Ібн Халдун. Мукаддіма (вибрані філософські фрагменти). Філософські пошуки. Філософія і життя: форми і шляхи взаємовпливів. Вип. XXIII. Львів: 2007. С. 288—302.
5. Spengler O. The Decline of the West: Form and Actuality. Arktos: 2021. 616 p.
6. Mumford L. The Culture of Cities. Kindle Edition: 2016. 770 p.
7. Targowski A. Towards a Composite Definition and Classification of Civilization. *Comparative Civilizations Review*. Vol. 60. United States: 2009. P.79-98.
8. Kroeber A.L. Style and Civilization. New York: 1957. 182 p.
9. Christensen D. E. A Review of "Why the West Rules—For Now: The Patterns of History and What They Reveal About the Future" Ian Morris. New York: Farrar, 2010. P.150-152. DOI: <https://doi.org/10.1080/00330124.2011.633456>
10. Харарі Ю.Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків, 2016. 544 с.
11. Weber M. City. Free Press: 1968. 242 p.
12. Lefebvre H. The Right to the City. 1996. 80 p.
13. Sennett R. Building and Dwelling: Ethics for the City. American Edition Print: 2018. 368 p.
14. Pratt M.L. Arts of the contact zone. *Profession*, 1991. P. 33–40. DOI:

<https://doi.org/10.2307/25595469>

15. Bhabha H.K. *The Location of Culture*. Routledge. London: 1994. 440 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203820551>

16. Amin A. Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and Planning*. Vol. 34., Issue 6, 2002. P.959-980. DOI: <https://doi.org/10.1068/a3>

17. Geddes P. *Cities in Evolution: An Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Civics*. 2012. 432 p.

18. Gehl J. *Cities for People*. Island Press: 2010. 288 p.

19. Portugali J. *Self-Organization and Urban Revolutions. Self-Organization and the City*. Springer Series in Synergetics. Springer, Berlin, Heidelberg, 2000. P.305–333. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-04099-7_16

20. Finley M.I. *The Ancient City: From Fustel de Coulanges to Max Weber and Beyond. Comparative Studies in Society and History*, Volume 19, 1977. P. 305 — 327. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417500008732>

PhD in Architecture **Shvets Yevheniia**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE PHENOMENON OF THE CITY AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF CIVILIZATION

The city is considered as a unique phenomenon, formed under the influence of complex multicultural processes. Special attention is paid to the historical evolution of urban formations, which is especially relevant in the context of modern globalization and the growing dynamics of cultural exchange. The research is based on an interdisciplinary approach, which allows for a comprehensive analysis of the nature of the city through the prism of philosophical, historical, sociological and urban approaches.

The philosophical ideas of such thinkers as A. Farabi, Plato, I. Arabi, Emir Abdelkader are involved, which allows us to consider the city as a space of spiritual development. The historical analysis is based on the works of such famous theorists as I. Khaldun, G. Child, O. Spengler, A. Kroeber, S. Ito, E. Bosworth, F. Begby, M. Melko, R. Wescott, D. Wilkinson, L. Mumford, F. Braudel, L. Febvre, E. Lyapin, M. Antsiferov, I. Graves, L. Kogan, J. Morris, Y. N. Harari, which allows us to trace the evolution of cities in a historical and civilizational context. The sociological approach, presented in the works of M. Weber, A. Lefebvre, R. Sennett, M. L. Pratt, H. K. Bhagga, A. Amin, which emphasize the social structure, mechanisms of interaction of residents and the symbolic meaning of urban space. The

urban dimension is revealed through the research of J. Gel, P. Geddes and J. Portugali, who directly implemented their theoretical research into the practice of urban planning. The theoretical basis of the work is the civilizational approach, which allows us to consider cities as metropolises of local civilizations.

The article analyzes the works of about thirty leading thinkers of the past and present, which provided a more holistic understanding of the phenomenon of the city in a historical perspective. The work acquires particular significance in the light of modern international initiatives aimed at supporting multiculturalism, preserving cultural heritage and forming intercultural dialogue in a globalized world. The final part of the article presents a comparative table that summarizes the approaches of leading authors to the interpretation of the concepts of 'city' and 'civilization' (table 1).

Keywords: city; idea of the city; civilization; multicultural city; civilizational historical approach; urban society; urban phenomenon; urban space.

REFERENCES

1. Shvets, Ye.V.(2019). Naukovo-metodychni zasady formuvannia multykulturnoho miskoho seredovyscha (na prykladi krain Seredzemnomorskoho rehionu). Dys. ... kand. arkhitektury: 18.00.01, KNUBA. Kyïv. 311 s. {in Ukrainian}
2. Halilović, A. (2023). Authority in Farabi's utopia (Virtuous city). ARHE XX, 39. P. 331-349. DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2023.39.331-349> {in Serbian}
3. Kiser, J.W. (2010). Commander of the Faithful: The Life and Times of Emir Abd el-Kader. Monkfish Book Publishing. 400 p. {in English}
4. Khaldun, I. (2007). Mukaddima (vybrani filosofski frahmenty). *Filosofski poshuky. Filosofiia i zhyttia: formy i shliakhy vzaiemovplyviv*. Vyp. KhKhIII. Lviv. S. 288—302. {in Ukrainian}
5. Spengler, O. (2021). The Decline of the West: Form and Actuality. Arktos. 616 p. {in English}
6. Mumford, L. (2016). The Culture of Cities. Kindle Edition. 770 p. {in English}
7. Targowski, A. (2009). Towards a Composite Definition and Classification of Civilization. *Comparative Civilizations Review*. Vol. 60. United States. P. 79- 98. {in English}
8. Kroeber, A.L. (1957). Style and Civilization. New York. 182 p. {in English}
9. Christensen, D.E. (2010). A Review of "Why the West Rules—For Now: The Patterns of History and What They Reveal About the Future" Ian Morris. New York: Farrar. P.150-152. DOI: <https://doi.org/10.1080/00330124.2011.633456> {in English}

English}

10. Kharari, Y.N. (2016). *Liudyna rozumna. Istoriiia liudstva vid mynuloho do maľbutnoho*. Kharkiv. 544 s. {in Ukrainian}
11. Weber, M. (1968). *City*. Free Press. 242 p. {in English}
12. Lefebvre, H. (1996). *The Right to the City*. 80 p. {in English}
13. Sennett, R. (2018). *Building and Dwelling: Ethics for the City*. American Edition Print. 368 p. {in English}
14. Pratt, M.L. (1991). Arts of the contact zone. *Profession*. P. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.2307/25595469> {in English}
15. Bhabha, H.K. (1994). *The Location of Culture*. Routledge. London. 440 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203820551> {in English}
16. Amin, A. (2002) Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and Planning*. Vol. 34., Issue 6. P.959-980. DOI: <https://doi.org/10.1068/a3> {in English}
17. Geddes, P. (2012). *Cities in Evolution: An Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Civics*. 432 p. {in English}
18. Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press. 288 p. {in English}
19. Portugali, J. (2000). Self-Organization and Urban Revolutions. *Self-Organization and the City*. Springer Series in Synergetics. Springer, Berlin, Heidelberg. P.305–333. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-04099-7_16 {in English}
20. Finley, M.I. (1977). The Ancient City: From Fustel de Coulanges to Max Weber and Beyond. *Comparative Studies in Society and History*, Volume 19. P. 305 — 327. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417500008732> {in English}